

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Május' 29. 1838.

22. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nevelés. Sasku: Tanítás' alaptudománya, 2, 3. (*Harga János*). — Helyírás. Budapest D. Jankovichtól (*D. Schedel F.*). — Necrolog.

HAZAI LITERATURA.

Nevelés.

90. *Tanítás' alaptudománya. Irta Sasku Károly. II. III. rész. Pest, Beime' bet. 1838. 8r. 31 és 38 l.*

Miután szerző ezen munkájának első részében (Figy, 1837. II.341.) a' tanítandó tárgyokról értekezett; a' második részben szól a' tanításmódról, nevezetesen az első szakaszban az oktatásmódról. Szerző az időt lopó, aluszékonny, hosszas tanítás', valamint a' kérdés és feleletekben írt könyvek ellen igen méltán kikel, mint olly tanításmódok ellen, mellyek közül az első tetteg mutatja a' tanító' restségét, az utolsó pedig egyenesen a' tanítók' restekké, és korhelyekké tevésére van szerkesztve, nem pedig a' tanítás' célja végett, a' mi egyedül az értelmesség. Hányszor nem látunk az illy kérdéses könyvekben mindenféle határozatlan kérdéseket: Miképen? mi végre? stb, mellyeket látni csak türehető, de hányszor halljuk azokat könyvnélkülözteni a' szegény gyermek által, 's hányszor hallunk a' határozatlan kérdésre különböző feleleteket énekelve, ész nélkül. Igaz, hogy az érdeklött határozatlan kérdések, az előzőkkel összefüggésben vannak. De hány

tanító fogja azokat a' tegnap tanultakkal összekötésbe hozni? A' tanítás' célja, az értelmesség' fejtése. Kétségen kívül van, hogy az értelmesség' fejtését nem minden tanító egyaránt ügyekszik eszközteni; és így annak ezen egy eszközt, a' kérdésekre kész feleletekkel ellátott könyveket is, ki kellene a' tanítók' kezéből venni, hogy a' valóságos socratesi mód szerint ügyekzenének értelmet fejteni, ne pedig száraz kérdés és feleletekbe öljék az értelmet. Szerzőnek fő elve a' tanításnál az értelmesség' fejtése; igen következetesen rosszalja a' szerint, a' tanulóknak együtt-tanulását, 's csak némelly mutatással járó tanulmányokra szorítja ezt, azon föltét alatt, ha néhányak a' tanító által már beavattattak a' tanulmányba. Itt nagyon helyén lett vala érinteni és kifejtteni az úgy nevezett kölcsönös tanítási elrendelést (*Wechselseitige Schuleinrichtung*), mellynek szellemével szerző ugy látszik egyezésben áll. A' fő elvből foly szerző' azon véleménye is, mi szerint a' lezke-feladást sem beszéd', sem emlékező-tehetség' gyakorlásaért nem helyeselteti, sőt mint tanulást meguntató, erénytelenségre, tettetésre, alattomos csalásra szoktató, 's az iskolán kívüli pihenéstől, já-

téktől, 's más foglalatosságtól is elvonó esz- közt rajzolja. Igen is helyes szerző' észrevé- tele akkor, ha értetlen lecke adatik fel, mert az kétségkül sem beszéd-, sem emléke- zőtehetséget nem gyakorol; azonban az ér- dekllett érénytelenégeket könnyen meggyö- kerezetheti, 's a' tanítás' óráin küli pihenést nem csak meg nem engedi, hanem a' sze- gény gyereket pusztá szavakkal gyötri. De a' fő elv állván, még pedig igen erősen áll- ván, hogy a' tanító értelmet fejtsen, rec- nem csak fölöslegesnek nem látja az értelem- mel meghatott, és teljesen fölfogott tárgyat lecke gyanánt további elmélkedés végett, 's különböző alakban feladni p. o. hogy a' meg- értett tárgyat a' tanulók tegyék rövidebben vagy hosszabban papirosra, vagy beszéljék elő stb, sőt inkább, a' tárgy' minden oldala fölfoghatása végett igen szükségesnek talál- ja. Az ilyen, értelem által meghatott leckét soha sem tartandja a' tanuló nyűgnek, kö- vetkezőleg az elől alattomosan bujkálni nem fog, sőt inkább, nemes és értelmes verseny- re buzdítani. A' lecke' szükségtelen és ve- szedelmes létiből következteti szerző a' könyv- ből tanultatás' szükségtelenségét, 's ebből is- mét az iskolakönyveket. De itt úgy látszik több van a' következtetben mint szorosan a' fő elvből következnek. Igaz, hogy a' meg nem értett tanulmányt könnyvélkülözteni vétek; azonban a' fölfogott tárgyat miért ne lehet- ne könyvből is, nem könnyvélkülözés, hanem további gondolkozás, és fejtegetés végett a' tanulóknak feladni, így miért lennének szük- ségtelenek az iskolakönyvek? de a' tudom- ányval folyvást előhaladó iskolakönyvek, nem pedig azok, mellyeket a' tanulóknak fer- tály századon keresztül is tanítóiktól vásár- lani kell a' nélkül, hogy azokhoz pótolólag az előhaladó tudományból csak egy betű is adatnék. Minden iskolakönyvnek, értem a' felsőbb tudományokat, pótlék-lapjait várnám. A' tudományban előhaladt iskolakönyvek nem zárják ki azt, mit szerző olly helyesen köve- tel, hogy a' tanítók jelelnék ki hallgatóik' számára a' legszükségesebb könyveket, mely- lyeket ez vagy amaz különös tudomány' bő- vebb ismerése végett használnának. Nagyon méltán kel ki szerző a' tudományok' akár ott- honi írása, akár különösen a' tanító' gyenge önállását vagy korhelységét leginkább ki- tüntető tanítási diktálás ellen. Legczélírá-

nyosb lenne véleményem szerint, kézikönyv' hiányában, ha a' hallgatók a' tanító által fej- tegetett tanulmányok' főbb vonatait jegyez- getnék (rapiálnák) 's ebből magok alkotná- nak egy általok készítendő egészet. Ez tör- ténhetnék akkor is, ha iskolakönyv volna, de mellynek hosszának soha nem kellene len- ni. A' fő elvnel fogva igen helyesen rosszal- ja szerző a' nyilvános vizsgálatok előtti, a' jókat hátráltató, a' rosszakat soha elő nem halasztó hosszas ismétlését a' tanulmányok- nak. Igen helyesek szerzőnek a' sorozás és osztályozás ellen fölhozott okai, úgy mint a' mit, ha igen szorosan vesszük a' dolgot, esakugyan nehéz jól elrendezni; azonban ott főleg, hol az osztályozáshoz jótétemény is van kötve, alattomos áskálódásnak teheti le elemét. Igen helyes, szabadságra és érdem- méltánylásra szoktató nézete a' szerzőnek, mi szerint a' tanulók választanak ki magok közül a' jelesbket. Az illy sorozás a' jótétemé- nyek' vételében is szabályul szolgálhatna. Szép nézete a' szerzőnek, mi szerint minden tanítók, tanítókat nevelő intézetekben képez- tetnének; a' millyen szép, olly messzenézet pedig az, hogy a' tanítóhivatalra is azon sorsu növendékek által választatnának ki, 's még e' mellett utazást tennének. Mi sokvisz- szaélések 's magános érdekek háruálnak így el a' tanítók' választásában? Mi sok ifjakat gyötrő, magok iránt tiszteletlenséget ébresztő, így erkölestelenséget tenyészítő tanítók nem léteznének így! Melly kívánatához a' tanító-vá- lasztásnak, recensens még azt tenné, hogy a' tanítótársi szabad választás mellett még nyil- vános munkálat által is mutatná meg a' tanító ügyességét, mielőtt tanítószékét elfoglalná.

A' tanításmódnak második szakaszában szól szerző a' bánásmódról, hol először he- lyes szabályokat ad a' testi nevelésre, még helyesbket az erkölesiség' képezésére, 's itt leghatósabb eszköznek találja a' tanító iránti bizodalmat és tiszteletet. Méltán is; mert hol a' tanító és tanítvány közti bizoda- lom és tisztelet megszűnt, ott a' tanítás siker- telen, a' nevelés minden pillanathban érényté- lenséggé fajul. És ezt a' bizodalmat, 's tisz- teletet, magából kell a' tanítóból kifejtteni, magának kell ezt megérdemlenni, nem pedig mások által tanítani; mert a' tanított tiszte- let a' tanító iránt is utóbb tiszteletlenséggé válik. Megnyeri pedig a' tanító a' bizodal-

mat, szeretetet, 's tiszteletet az által, ha növendékeinek oktató barátja, minden helytelen lépését okos tanácssal helyre hozója, nem szigorú bírása, 's talán bosszulója 's üldözője. Igen is, nem hogy bosszulója 's üldözője lenne a' tanító növendékének, de büntetője se legyen, hanem nevelője. Mert büntetés által, — mi kényszerítés nélkül nem gondolható, — nevelni, ellenmondás; különösen pedig ne legyen olyan eset, a' nagyobb polgári bűnöket kivéve, mellyért a' tanuló, mint igazíthatlan, mint örökre beestelen, a' nevelőintézetekből kizárassék. Hiszem nem csak tanítás, hanem nevelés végett van az oda küldve. Igen de csak tisztelettel, szeretettel és bizodalommal ékes tanító nevelhet.

A' tanítás' alaptudományának harmadik része a' tanítás' körülményeiről szól. Itt is az első szakaszban értekezik a' tanítás-helyről, 's e' végett minden helységben egészség', testgyakorlat', 's ennek egy neme', az úzás' tekintetéből kertet ajánl. Különösen kikél a' tanulás' épületeibe ölt roppant költségek ellen, azért, hogy azokban a' növendékek a' világtól, a' társalkodástól elzárva lakjanak, 's ott egymástól inkább romoljanak, mint épüljenek, és kiszabadulván a' benzárságból, a' szabadságot túlságosan éldelejk. Valóban, különös fogalma a' nevelésnek az, hogy a' nevendék a' társaságtól elszigetelve képeztessék. Az a' kérdés: ugyan hová lesz a' nevelés alól kiszabadult növendék? Az elzárt falak közt csak nem marad; hanem társaságba kell lépnie. Hogyan kívánjuk már egy felnőtt, de társasági szabályokat nem ismerő növendéktől azt, hogy a' falak közül kikelve, a' tisztes társalkodás' szabályait meg ne sértse. A' növendékek' lakjaiba ölt tőkék helyett, czélszerűbb lenne könyv- és természettudományi, 's gazdasági mútárat alapítani, 's tapasztalatokat tenni, különben is hála az égnek! elmúltak az asketái, és sőtét üldözési századok! — A' második szakaszban a' tanítás' ideje érintetik, mellyet a' gyermekekre nézve, miután testök megerősödött, rendszeren hatodik, vagy hetedik évben kíván elkezdetni. Az egész tanítás' ideje alatt igen méltán kívánja, hogy a' nevendékek gyönyörrel 's jó kedvvel végezzék a' tanulást, mert az unalom és ezt követő, kényszerített tanítás kívánt czélt soha sem érend. A' nyilvános tanítás mellett fő elvénél, az

értelmes tanításnál fogva, rosszalja a' magányos tanítást. De itt is aligha több nincs a' következőben mint szorosán az elvből foly; mert az értelmes tanítás, nem lévén ugyan azon betűkre szorítva; a' magános tanításon a' tárgy' bővebb fejtegetése is történhetik, mint a' nyilvánosan. A' szünnapokat elveti szerző. De itt is úgy látszik, hogy a' tárggyali visszaélésből, magára a' tárgy' megszüntetésére következett. A' sok szünnapok, igaz, hogy kárhoztatandók, de az életben gyakorlásaért azoknak, miket iskolában tanulánk, a' szünnapok mértékkel szükségesek. A' harmadik szakaszban a' tanulási szerekről, gyűjtemények, könyvek, földabroszok, föld- és ésgolyók, 's tűzszerékről szól, mellyeknek köz költségekeni szerzetését a' szegények' tekintetéből is méltán ajánlja. A' negyedik szakaszban a' tanítás körüli szolgálatok' teljesítését szinte köz költségen kívánja szerző, 's különösen kiemeli a' nagyobb nevelő intézetekben létező szegény szolgagyermek' lealacsonítatásokat 's tanulás-idő-vesztéseket. Az ötödik szakaszban a' tanítási díjak' mindennemű megszüntetését mutogatja; még pedig némelyleket mint szükségteleneket általánosan, millyenek: a' közvizsgálatok', tudománykoszorú-nyerések' alkalmakor fizetendő díjak; a' szükség es költségek pedig köz pénztárból fiztessenek, — 's ezek mind igen méltán vannak támogatva a' tanítás' könnyítésével és szélesebb elterjedésével a' társaságban. A' hatodik szakaszban a' tanítás körüli némelly rendszabályok közt, a' tanulási pályának az életre alkalmazása miatti rövidítése mellett, igen helyes okokkal kél ki némelly tanító intézeteknek azon szokása ellen, melly szerint azokban a' növendékek megkülönböztetése' — és pedig, akármilyen szint adunk a' dolognak, — szegénységi megkülönböztetése' tekintetéből formaruhát tartoznak viselni; épen illy ellenmondhatlan okokkal mutatja meg, a' szinte némelly nevelő intézetekben divatozó azon szokás' czélszerűtlenségét, mi szerint azoknak növendékei alamizsnazedés végett, mint szerző mondja, koldulgatni járnak ország szerte. — És ezen leverő szegénység' következménye, a' koldulgatás, már az, miért némelly nagyobb nevelő intézetek vetélkedtek, vagy inkább veszekedtek, és ma is veszekednek, holott legfőlebb, földirati isméret' öregbítése végett

lehetne pártolni. A' hetedik szakaszban a' tanulók' törvényei körül igen helyesen sürgeti szerző azt, hogy az iskolatörvények is mint minden törvények, jótékony irányuak legyenek, vagy oda törekedjenek, hogy a' hibát inkább háritsák el, mint büntessék, különösen azt, a' mi szorosan nem is hiba, annak ne nézzék, és ne büntessék, mert így a' törvény' ereje gyengül 's a' kihágások gyakoribbak lesznek. Ezen pont alatt többi közt szerző az iskolai büntetések' eltörlését sürgeti, mert a' csekélyebb hibáért elég figyelemzetni az ifjút, a' nagyobb büntetés pedig polgári hatóságra tartozik. Valóban nevelni és büntetni bizonyos nemü ellenmondás. Hát ha még azt meggondoljuk, hogy sok helyt csekély hibáért büntetnek az utolsó büntetéssel: az elcsapással! Mi nevelési ellenmondás van ebben: nevelni, és elcsapni, vagy más szavakkal: megigazíthatlan rosszat képezni! A' toldalékban szól szerző a' tanító személyekről, hol igen méltán sürgeti a' tanítókat nevelő intézeteket; mert mind addig, míg a' tanítók kisebb nagyobb nevelő intézeteinkben, a' tanítói character' legszorosabb fölfogása nélkül, csak könnyeden választatnak, addig tökéletes nevelő intézeteket nem gondolhatni. Különösen rosszalja szerző a' nagyon fiatal, és vén, valamint a' külsőleg rút, 's így már külsőleg is visszataszító tanítókat.

Ha azokra, miket szerző ezen könyvecskéiben mond, visszapillantunk, nem lehet tagadni, hogy tanításunk' és nevelésünk' hiányait fölfogta, és érzi; nem lehet különösen nem látni azt, mit magam is bizonyos szeméremmel és fájdalommal mondok ki, hogy szerző az evangelico-reformata iskolák' hiányait akarta látni mint egy aggott képet mindenütt maga előtt, bár az elfogulatlan megismeri, hogy a' reformata iskolák is az érintett hiányból igen szép lépésekkel emelkednek 's alig viselik csak egy elmúlt féltized' vonatjait is. — De más felül szerző tudományos rendszerhez magát szorosán nem tartotta, a' mit irt, az épen nem tanítás' alaptudománya; hanem a' tanítás' hiányaitól elvont különös részletadatok' leírása, de többnyire olly helyes okokkal támasztott leírás, melly minden tanítás és nevelés körül gondolkodó figyelmet méltán megérdemli.

Warga János.

Helyírás.

91. *Pesth und Ofen mit ihren Einwohnern, besonders in medicinischer und anthropologischer Hinsicht; dargestellt von Dr. Anton Jan. Kovich, stb.*

(Vége.) *).

A' harmadik szakasz a' két város' népességé' viszonyait adja. Minthogy teljes és pontos összeírás mind maig nincs, sőt mind addig lehetetlen is lesz, míg az ellene létező, a' 19-d. században valóban megfoghatatlan balitélet el nem mulik: a' szerző a' régiebb 's újabb, noha csonka, városi összeírást vevén alapúl, kénytelen volt a' születési 's halálozási arányokból (hozzá tevéen a' katonák 's deákok' tudható, a' jövő menő idegeinek' közelítőleges 's a' nemesség' véleményes számát), az öszves népességet meghatározni próbálni; illy módon Pest' lakói' számát 1836-ban, bizonyosan nem túlvive, 86 ezerre teszi, Budáét Óbudával 45 ezerre **): 's így a' csak politicialag 's név szerint elválasztott három város, de physice összeforrt testvéregész' népessége a' száz harmincz ezret már meghaladja: minél fogva Budapest már nem csak a' magyar birodalom' legnépesebb városa, hanem az ausztriai birodalomban is csak Bécs által haladtatik meg, mert Milano nem éri még el a' 130-at 's Prága nem a' 120-at, A' régi, noha hiányos adatok szerint Buda 1779-ben 21,700 lakót számlált, Pest, 1784-ben még csak 19,000-et; 's már tizenötöd évre Vályi 29,870-et tulajdonít Pestnek, midőn Buda' népessége még 1827-ben is csak 27 ezerre tétetett: miből kitünik, hogy Pest II. József központosító rendszerének közzöni leginkább virágzásnak indulását, mellyre a' vallási szabadság', a' politiciali reactio' kora, 's a' nemzetiség' gyors fejlődése Leopold és Ferencz' feltüntével, következtvén, rövid idő alatt régiebb szomszédját ifju erővel túl szárnyalta. Vallásra nézve, katolikus Pesten mintegy 60, Budán 38 ezer; evang. Pesten 5 ezer, Budán 5 száz reform. P. 1800 és B. 300; egyesült 's nem egyesült görög P. 2 ezer, B. 8 száz, végre zsidó P. 12, B. 5 ezer. Azonban aligha a' budai görögök és óbudai

*) I. Figy. 20. sz.

***) Balbi 1825-re Pestnek a' katonasággal 's idegekkel (hat a' nem conscribálhatók befoglaltatnak-e?) 75 ezret tulajdonít, Budának 29,500-at, Óbudának 7,750-et, 's így a' háromnak együtt 112,250 lakót.

zsidók' számába hiba nem csúszott, mert lehet-e hogy a' Tabán' 6 ezer lakójának alig egy nyolczada görög? 's Óbudának csak fele zsidó? — Az életkorra nézve szerzőnk más városokhoz képest kedvező eredményeket lelt, mert az agykort (70—85 év) elérők' száma nagy. Örömmel vettük volna itt legalább tíz esztendei átnézetét a' külön korokban meghalálozottak' számának, 's innen elvonva a' szokott arányt, mert a' mi e' részben (107. l.) általánosan mondatik, physiologiai adat, melly mindig és mindenütt áll. Az egyházi anyakönyvek' nyomán kitűnik, hogy házasság 1 jó minden 112 lélekre (ezen arány a' felsőbb osztályoknál folyvást fogy, midőn az alsóknál nő): minden házasságra 4 szülés, Pesten minden 23-d. —, Budán minden 24-d. előre 1 szülés, 's így ez arány nálunk sokkal kedvezőbb, mint Bécsben, hol minden 31-re jó csak 1 szülés; továbbá Pesten majdnem hatod része az újszülötteknek házasságon kívül nemzetik, Budán csak egy nyolczada (mint Berlinben is; ellenben Párizsban 3% része). Tíz évi általános számolás szerint Pesten évenként 3040 halál' esetére 3205 szülés jő; Budán 1830 halál' esetére csak 1812 szülés: 's Budán általában nagyobb a' halandóság, mert itt minden 25-dik, Pesten csak minden 28-d. hal meg, minek okát szerző helyesen keresi a' Pesten magát gyakran változó népességben, mi szerint a' középkorúak' száma itt aránylag nagyobb, kik közt természetesen a' halálozás is ritkább; 's abban, hogy Budán három városrész rendes orvos nélkül szűkölködik (!!!) 's a' gyógyszerek a' szegénynek nem járnak ingyen, mint Pesten. Általában a' pesti népesség' mozgalma felette kedvező, mert hasonló népszámu városban a' halottak 's szülöttek' száma többnyire igen egyforma, sőt az elsőbbség' rend szerint valamivel nagyobb szokott lenni. Pesten több fiu, Budán több lány születik. Az újszülöttek' halandósága roppant (egy negyed rész), minek okául szerző helyesen a' sok házasságon kívüli gyermekek' rossz ápolatását vádolja. „Halottnézés“ cím alatt a' „halottkamrák“ intézete ajánlatik; egyébiránt a' városi halottképek' számára adandó rendszabásokra nézve szerző' ohajtásait a' kir. helytartóság még 1829-ben megelőzte 29,151 szám alatt kibocsátott bő 's igen alapos utatásával, mellyet a' maga idejében az Orvo-

si Tár is közlött (I. köt. 1. és 2. füz. 1831). Ellenben a' sírkerteknek fákkal 's emlékekkel megrakására nézve ref. nem osztozik a' szerző' aggodalmaiban, ott, hol azoknak, mint nálunk, szabad szellős hely jut.

A' negyedik szakasz: a' lakók 's életmódjok (112—170. l.) kétség kívül a' legközebb érdekű. Itt a' szerző próbálja lakóinkat osztályok, nemzetek 's nemek szerint bélyegezni; 's ha képei elvannak is az arczfestés' meglepő hasonlatosságai nélkül, annak oka leginkább azon páratlan zagyaságban keresendő, mellyben minden nemű bélyeg szerte olvad 's egymásba vegyül, a' nélkül, hogy egy új, hasonneműt szülne, mit a' casztok' és nemzetiségek' bizonyos egymástól fázása akadályoz. Itt senkinek sincs elég ereje, hogy egészen az legyen, a' mi; és senkinek sincs kedve egészen másnak is lenni; annál kevesebbé mondhatni, hogy minden rend, sajátosságainak — mik nélkül sehol sincs és nem is lehet — fentartásával, a' társas életben általános formák alá szívesen simúlna. 'S innen az a' feszes társalkodás, mellyet szerzőnk a' 164. lapon megjegyez, mellyre nézve fővárosinkhoz semmi nagy város a' világon nem hasonlít, 's melly leginkább oka hogy, ha Budapest műveltség, kereskedési, igazgatási 's egyéb életkérdési érdekek végett nem volna számosakat kebelébe, azt, mint a' kellemségek' legfőbbike, t. i. nyájas, meleg és fesztelen társas-élet nélkül levőt, ugyan kevés ember keresné fel. — A' testi 's erkölcsi gyermeknevelés' czikkében alkalmasint csak olly állapotot találunk leírva, melly alig ha nem korunk' általános vétke; e' visszaélések, e' hiányok 's bal irány nagyobb kisebb mértékben tálatatnak mindenütt, de illy életben járó tárgyak felett nem lehet elég gyakran 's elég hathatósan szónokolnunk; 's szerzőnek igaza van, midőn az észbeli tehetségeknek kelletinél korábban, 's a' test' elhanyaglásával fejlesztését megrója. Csak egészséges testben lakhatik 's munkálkodhatik szabadon egészséges, erős lélek. Az iskolákról szoltában azok' tisztán tartását, elegendő szellőztetését sürgeti; helyesen keveselli az iskolák' számát a' tanulók' nagy számához képest; ohajtja, bár a' pesti városi fő iskola' harmadik osztályának nagyobb kiterjedés jutván, az képes lenne, némileg legalább, egy politechniai intézet' hiányát

pótlani. Lenne ilyen, bizonyosan nem mondhatná szerző a' 117. lapon — mi azonban most, fájdalom, még áll — hogy kézművesink iparkodók ugyan, de találékonyság nélküliek: mert csak ébresztetnék 's apoltatnék bennök a' tökéletesedési belső ösztön, majd ébresztenék ök viszont a' közönség' részvételét: t. i. soha se feledjük, hogy minden emelkedés egyesektől indul ki, 's a' közönség' mindenben egyesek által akar megelőztetni. Tudósnak, művésznak, művesnek stb kell, hogy a' közönségnek szükségeket csináljon, emez magában mindig megelégszik azzal, a' mie van: mint a' tudomány' 's ipar' történetei bizonyítják. Nőnemünk' feltűnőleg hiányos nevelését és oktatását illető észrevételei helyesek; 's különös figyelmet érdemel azon javaslat, hogy a' lyánynevelő intézetekben egyenruhában kellene a' növendékeknek járni: különben tetszvágy, hiúság, pipere' szeretete 's ebben egymást meghaladni törekvés sehol korábban 's hatalmasban nem ébred, mint itt. Jegyezzük meg azon felül, hogy a' lyánynevelés nemzeti is legyen, 's ne feledjük ezt soha és semmi alkalommal sürgetni (I. Figy. 1837. II. 257. sz.). — „Vallás és vallási szokások“ cikkben figyelmet — sőt többet, követést is érdemlenek, mik a' betegek' megáldoztatása, a' bőjt 's téleni templomban keresztelés körül —, 's a' következőben, az étel és italokról, egészségi tekintetben mondanak, noha ezek szorosán nem tartoztak a' könyv' feladásához. Az étel 's italokról mondottak közt sok olly észrevételt lelünk, melly újabb bizonyosságul szolgál annak, mennyire lenne szükséges egy minél teljesebb rendűgyi intézkedést bírnunk. Ajánljatik, hogy Pozsony 's Esztergom vmegyék' példájára itt is a' mészároslegények' rendszeres csalásának eleje vétessék, a' hús, liszt, kenyér' dolga szigorú ügyelet alatt álljon, a' várandó marha, egészség' tekintetében, mint Bécsben, itt is dologhoz értő biztos által szemmel tartassék; a' halak (legalább míg paranesolt bőjtők léteznek) árszabályoztassanak; a' téjre melly különfélekép, 's ártalmasan is meghamisítatik, köz gond legyen, valamint a' gyümölcs-árusításra 's a' borokkal bánásra. Szerző' adatai szerint Buda évenként 240 ezer akó veres bort termeszt, mellyből 176 ezer kivitetik (?), a' többi itt emésztetik; Pestre évenként 200 ezer akó hozatik be. A' borral élés-

re nézve, ref. nem foghat kezét szerzővel, midőn ő azt még most is majd általánosnak állítja 's a' bornemiszákát ritkálja. Mennyire kezd a' bor miveltebb osztályok közt, divatból kimenni, nem lehet nem látni, ha visszaemlékeziünk, csak tizenöt év előtt is, miképen vendéglőkben a' bor olly szükséges és lényeges cikkelynek nézetett, mint a' kenyér; 's ha volt, ki vele nem élt, szégyenből is adatott egy messzelt, hogy zsugorinak ne tekintessék; most egész asztalokat láthatni borüveg nélkül. Ivadékunk' dicsőségére legyen mondva, hogy a' vízivók' száma nőttön nő, 's egy úttal a' részegeké fogyton fogy. Telt-e el nap 15—20 év előtt, a' nélkül hogy egy vagy több mámorossal ne találkozzunk; 's most vajjon nem ritkaság-e — minden mértékleti egyesületek nélkül is — illy félállatot az utcán tántorogni látni?—, „Öltözet“ fejezetében emlékezik szerző a' szertelen fényüzésről, melly, mivel erre nézve semmi közszabály nem létezik, még a' cselédek' osztályát is rongálja, 's képzeleten felül erkölcsteleníti; megrója, mint illik, a' füzővállakat 's minden megszorítását a' szabadon fejlődni kellő részeknek, a' könnyű 's egyszersmind szemérmetlen öltözködést, 's ajánlja, mit soha asszonyoknak eléggé ajánlani nem lehet, czombruhák' viselését.—Lakóink' mulatozásairól szoltában, helyesen buzog a' kártyaasztalok, bizonyos nyaktörő táncz nemek, a' mértékletlen dohányzás, kivált a' cigarro-métely, 's a' szemüvegek' ártalmas divata ellen; mire

Az ötödik szakaszban a' lakóinkat meglátogatni szokott betegségek adatnak elő (171—207. l.). Városink, mint már láttuk az előbbiekből, az egészséges fekvésűek közé tartoznak; a' halandóság itt kisebb mint más hasonló nagyságu városokban 's helyt álló vagyis honos betegségeink — az uralkodó szeleknél fogva a' hurutos-csúzos bajokon kívül — nincsenek. Azonban, gyakorta látogattunk meg különféle járványoktól (epidemiae); 's szerző, valóban élesen vázolja az utóbbi tíz évben uralkodottakat, millyenek voltak a' h ö k h u r u t 1828-ban (itt a' dohányvonatot, extr. nicot., ajánlja különösen az orvosok' figyelmébe, fahéjvízben, felszálló adagban hány-ingerig); a' v á l t ó l á z 1826—31, melly gyakrabban meghülések' következése, 's bélyege legtöbbsnyire tiszta ideges; a' c h o l e r a 1831, 2, 6-ban; szerző kitől az 1831-ki jár-

vány' külön leírását is birjuk, többi közt „bizonyos viszonyok közt ragadékonyságát nem tagadja“; 's a' tetszhalálos (asphyctica) cholérát, mint sajátnemű méreg által támasztott betegséget csak különszer (specificum) által hiszi szerencsésen orvosolhatónak“; a' vörheny vagy skarlát 1832., mellyben, n. m. a' hidegvízgyógy nem méltattatott eléggé orvosink által; a' járványos náthahurut vagyis influenza 1833., melly terjedelmessége mellett is, a' halottak' serait észrevehetőleg nem nevelé. Az 1834-ben számosan tapasztalt kanyarú vagyis vöröshimlő, természetes himlő 's 1835-ben az idegláz járványra nem emelkedtek.

Miután szerző a' honos hurutos-csúzos bajok' okait, bővebben előadta, 's kór-oki tekintetben a' négy évszakot is külön vázolta volna: az egyes, itt gyakrabban előforduló betegségekre megyen által, mik azonban semmi helybeli sajátságokat 's különöségeket nem mutatván, leginkább az itt divatozó balitéletekre, fogásokra 's visszaélésekre fordítja figyelmét. Az új csúz ellen a' köznép által közönségesen használt budai fürdőket helyesen elveti, mint a' melly ingerállapottal járván, ezekre nem javúlhat. A' bujasenyv' cikkje alatt állítja, hogy az utótakar' egy esetében csak higánnyal boldogulhatott (Hufeland is hiszi, hogy a' takár, kivételképen, kíván azt); 's helyesen gáncsolja nálunk még mindig gyakori használatát az édes higánynak bujasenyves bajokban: melly helyett az újabb legjelesb practicusok, hasonlíthatlanul nagyobb haszonnal 's bizossággal higággal, név szerint veres higággal 's ragó sósavas higággal élnek. A' tüdővész nem ritka, de bizonyos számát a' halottaknak tudni nem lehet, mert a' halottak' jegyzékében minden sorvok összekeverve „sorvadás“ cím alatt fordulnak elő. 'S itt teljes joggal fájjalja, hogy orvosaink a' mellbetegségekből nem használják a' hangtömeszt (stethoscopus); 's teljesen kezet fogunk vele azon állításra nézve, hogy auscultatio 's percussio nélkül a' mellbajokban tökéletes kórismét nyerni lehetetlen: tegyük hozzá, eme' nélkül hasbetegségekből is *), 's szinte helyesen figyelmeztet, hogy a' rüh ellen a' budai fürdők (mint nem kénfürdők) magok

*) I. Orvosi Tár, VIII. köt. 1832.

nem használhatnak; a' lélek kóroknál újra megpendíti egy országos örültek' háza szükségességét; a' himlőoltás ellen még most is itt ott levő halvéleményt alaposan megczáfolja, 's a' görvélyről (scrophulákról) szólván, hasznos életrendi intéseket ad a' szülőknék.

A' hetedik szakasz az orvossággyel foglalkodik (208—233. l.). Az orvosi kar' szerkezete, a' nálunk szokott academiai méltóságok 's szabadékok' előadása további észrevételek nélkül maradt; a' segéd intézetek: gyűjtemények, kórházak' stb. felhordása mellett csak alig van a' hiányokra egy kis újjal mutatás — 's mind ez megfogható okokból. Nevezetes statistikai adatok: a' pesti egyetem mellett évenként 406 orvostudomány-hallgató van, 390 sebész, 68 gyógyszerész, 112 bába, 's 47 állatorvosság-hallgató (137. l.); továbbá, 40—50 orvos doctor, 4—6 sebész doctor, 30—40 sebész és szülész mester, 60—70 köz sebész és szülész, 40—50 gyógyszerész, 80—100 bába (szemész mester 's állatorvos hány?) nyer oklevelet; — Pesten orvos doctor 100 van, sebész 80; Budán 20 orvos dr., 30 sebész — ide nem számítva a' kurázsok' seregét, melly az orvosi kormány' szemei előtt is üzi mesterségét. A' rendkívüli orvosi tanulmányok közül kihagyta szerző az orvosi tudományok' történeteit (prof. Schoepf); nem említi továbbá a' Pesten több évek óta álló sebészeti egyesületet, valamint a' mult évben keletkezett 's szép reményekkel biztató orvosi társaságot, melly, miután az orvosi kar' tagjai évenként csak egyszer gyülekeznek, már csak egy testületi szellem' fejtése végett is — mellynek nem létét szerző méltán fájjalja — a' legnagyobb figyelmet érdemi. A' seborvosokról írottakat (221—2. l.) azokkal együtt, miket a' minap D. Czilchert az Athenaeum' 24-d. számában monda, mindennek méltó figyelmébe ajánljuk, kit illet. Ideje volna már egyszer, hogy a' szomszéd Németország' példájára ezen orvosi közép- és alrend eltöröltetnék. Az emberélet' becseben, physikai szempontból is teljes egyenlőségnek kell uralkodni, 's kikre az országosan bíztatik, nem illik, nem szabad, hogy féltanultak, félmivelték legyenek. Ha valahol, ugy élet 's egészség' dolgában káros minden fél rendszabás. Az orvosi és sebészeti tanulmányok' eddig divatozott elválasztása ellen méltán kikel. Az okleveles fogorvosok' rendét, mint a' kikkel

az emberiség eddig még nem nyert semmit, megrója. Az állatgyógy-iskolának, kivált marhategyesítő hazánkban, országos fontosságát érdekelvén; azt köz figyelembe ajánlja. — A' helybeli orvosi közrendre nézve jeles észrevételeket olvasunk; többi közt megtudjuk, hogy orvosi törvényeink volnának, de részint nem könnyen tudhatni azokat (D. Zsoldos összegyűjté ugyan az 1656-tól 1818-ig kiadottakat; de az újabb húsz évi nincs nyomtatva), részint a' kivívó hatalom hiányzik. Hány dolgokban vagyunk így hazánkban!

A' hetedik 's utolsó szakasz (234—61. l.) a' jótékony intézeteket ismerteti. Kórház a' két városban szám szerint nyolcz vagyon, mellyek köztül hatban (azaz az Erzsébet-szüzekét és D. Schoepf' orthopaedi intézetét, valamint az egyetembeli clinicumokat ide nem számítva) 1835-ben 13,820 beteg orvosoltatott. A' szerző a' hiányokat 's bal szokásokat mindenütt híven feljegyzí, péld. néhol a' külső 's belső betegek' el nem választatását, a' felette nagy kórtermeket, kárpitos ágyakat, fürdők' nem letét, evési idő' nem helyes elrendelését stb. A' szegényügyről szóltában sürgeti az annyira hiányzó dologház' alapítását, mellyre nézve szép példával legújában Abauj Készül megelőzni az egész hazát. A' kisdedovo-intézeteket említve, néhány figyelemre méltó megjegyzést teszen.

Egy pótolék iv „Pest és Buda martiusban 1838” cím alatt a' nagy catastropha' előzményeit, leírását 's okait adván, végül egy szebb jövődó' reménye' kifejezésével válik meg tárgyától. Mi pedig azon ohajtással rekesztjük be ismertetésünket, bár e' becses munka ne csak számos olvasót találna, hanem észrevételei, intései, javaslatai érdemlett figyelemre méltattatván, a' köz ügy' érdekében minél gazdagabban gyümölesözzenek.

D. Schedel F.

Necrolog.

92. — A' magyar tudós társaság egy hét' lefolyása alatt két helybeli rendes tagját veszte el halál által: Schustert május' 19., Pergert máj. 25.

D. Schuster János, az egyetemmel chemia' professora, az orvosi kar' másod öregbika, tagja, egykor jegyzője, dekánja, valamint egyetemi volt nagys. rector, 's academiái rendes tag a' természettudományi osztályban 1831. februarius' 20-dika óta; született Pecsét május' 4. 1777. Munkái sorát I. az Orvosi Tar' II-d. kötete (1831) 81—2. lapjain. A' magyar literatúrához tartozok: 1) Egy magyarnak észrevételei a' Marcel de Serres ausztriai birodalomban tett utazási iránt. Tud. Gy. 1817. V. 2) A' keletindiai cholera. Orv. Tar. 1831. I. — 's e' két czikkely' felhozásával kimerítettük volna literatúránk körüli érdemeit, ha neki csak ezeket, 's nem sokkal többet köszönnénk: a' magyar chemiai nyelvet, mellynek ő teremtoje volt, 's a' magyar nyelvnek gyógyszerésziink közt, őelőtte lehetségesnek sem gondolt, tudományos divatba hozatalát, melly körül ő, mint oktató, vezető, buzdító,

utolsó lehelletéig hévvel munkálkodott. Midőn t. i. a' nm. m. kir. helytartó tanács' rendelkezéséből a' pesti orvosi kar hazánk' számára a' „gyógyszerek” árszabását“ kidolgozá, abba az addig számúzve volt magyar nyelv' felvételét Schuster nem csak hévvel sürgette, hanem miután már 1826-ban azen gondolatra batorult: tiszta gyökerek 's képzőkből, szoros rendszer szerint alkotni vegytani műnyelvet; melly a' divatozó görög-latintól függetlenül, saját kules szerint a' testek' alkotó részeiket vagy legalább lényeges vegytani bélyegőket kifejezvé, élő neve k' életműves ösvesége, vagyis a' chemia' legújabb állapotjának nyelvbéli hű nyilatkozása, legyen: abban munkás is volt. 'S így az ő faradozásai' gyümölesese e' hivatalos irományok: Gyógyszerek' árszabása Magyarországra 's a' hozzá kapcsolt tartományokra alkalmaztatva. Buda, 1829. n. 4r magyar része, mellyhez 1831-ben cholera alatt egy potlek is járult. De életbe is hozta 's tökéletesítette 's tovább fejtette e' szigorúan tudományos nyelvet nem lohado buzgósága az óta minden évben. Már 1826-ban magisterium-tételkor egy gyógyszeres magyarul értekezett szóval és irásban, 1827 is egy, de már 1829-ben tizenhárom, 1830-ban tizennégy, és így tovább 's tovább — Ekkép lön, hogy ezen értekezéseknek általa eszközlött evenkenti megjelenésével, már most alig van egy egy nevezeteseb officialis vegytani készítmény, melly nyelvünkön tökéletesen leírva, tulajdonai, készítése' modjai előadva ne volnának. Melly könnyű leszen mar most chemiát, melly könnyű pharmaceuticát írni! Vajha a' szép kezdet az alkotó' elhunytával semmibe ne dőlné! vajha azon szent tüzet, mellyet honpolgáraink' egy egész rendben gyűjtött, jeles tanítványai, kik halála' alkalmával a' tisztelet és hűség' leg-hőbb jeleivel kísérték sírjához, emlékezetétől is hevülvén, apolnák a' esirákat, mellyeknek magvait ő kihinté; 's vajha leendő utódja felfogván, úgy mint ő, mit a' haza' szeretete 's a' nemzet' becsülete fiaitól kíván, magát e' tekintetben is meltová tegye azon ritka férfiúhoz, ki baráti 's tanítványai' sziveben úgy, mint tudománytörténetükben elfelejthetetlen léssen.

Pergert János h. ügyvéd, több megye' táblabírája 's 1832. sept.' 3-dika óta academiái helybeli rendes tag a' törvenytudomány' osztályában, 1791-ben született. Munkái: I. Bevezetés a' diplomaticába vagyis az oklevél-ismeret' tudományába. Schwartner ut. Pest, 1821. n. Sr. 2. Verbóczy Istvan' magyar törvenytára. Magyarosította 's némelly jegyzetekkel megvilágosította. Pest, 1830. fol. 3. A' magyar es hazája regenten. Pesten, 1831. Sr. 4. Több czikkely az 1832-diki Tud. Gy. ben, a' Közhasznu ismeretek' tára' II—V. darabjaiban, a' Szemléelőben. A' hűberről, a' m. tudós társaság' kis gyűlésében 1832. dec. 3. olvasott székfoglaló értekezése meg nem jelenhetett; ellenben Georch Illes felett a' társaság' hatodik közülésében tartott emlékbeszede az academiái Evkönyvek' IV. kötetében fog világot látni.

S. F.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.